

Romsics Ignác

Kecskeméti emlékek

Nem terveztem, hogy felnőtt, pontosabban kenyérkereső életemet Kecskeméten, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár segédlevéltárosaként kezdem meg. Arra számítottam, hogy magyar-történelem szakos tanulmányaim befejeztével a Szegedi Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékének gyakornoka vagy tanársegéde lehetek, és Szegeden maradhatok. A tanszék vezetője, Nagy István erre 1973-ig célozgatott is. Tanulmányi eredményeim kiválóak voltak, egyik tudományos diákköri dolgozatommal már elsőként országos első helyezést értem el, diákképviselőként tagja voltam a Főiskolai Tanácsnak, és a főiskolai KISZ VB-ben a tudományos diákköri munkát „felügyeltem”. Tanszékvezetőm, aki egyben első mentorom is volt, az 1972/73-as tanév végeztével mégis azt ajánlotta, hogy pályázzam meg a Kecskeméten megürült segédlevéltárosi állást, és a még hátralevő negyedik főiskolás évemet végezzem el egyéni levelezőként.

Nagy István velem kapcsolatos terveinek megváltozása és ajánlata mögött azok a bonyodalmak állhattak, amelyekbe néhány társammal a korábbiakban keveredtünk. Az első bűnünk az lehetett, hogy olyan vitakört szerveztünk, amelynek keretében Che Guevaráról, az ún. új baloldal ideológusairól, 1968-ról és az 1970–71-es lengyelországi tüntetésekről beszélgettünk. A másik, hogy nyilvánosan konfrontálódttunk a Hámán Kató úti kollégium igazgatónőjével, akinek a vezetési elveit vaskalaposnak tartottuk. Elfogadhatatlannak tűnt például számunkra, hogy a földszinten lakó fiúk nem mehettek fel az emeleten lakó leányokhoz. Az igazgatónő, akinek a nevére már nem emlékszem, nemcsak a helyi pártszerveknél, hanem a Kádár Irodánál is feljelentett bennünket. Feljelentésében többünket pártellenes, lázító anarchistáknak jellemzett. Ennek nyomán vizsgálat indult ellenünk, amelynek fő célpontja az intézmény függetlenített KISZ-titkára, a mindenben velünk tartó Sipos József volt, de az ugyancsak magyar-történelem szakos Varga László és én is a vádlottak padjára kerültünk. Már zajlottak a meghallgatások, amikor tovább tetéztük bűneinket. 1972. március 15-én a hivatalos ünnepek végeztével tovább folytattuk az éneklést és versmondást egyik belvárosi emlékhelytől a másikig vonulva, majd delegációt küldtünk az intézmény főigazgatójához, hogy a Hősök Kapuja melletti főépületre tűzzék ki a magyar zászlót. Merthogy erről valahogy elfeledkeztek. Miután követelésünk teljesült, dagadó kebellet hazamentünk. Ha nem is forradalmárnak, de rebellis magyarnak éreztük magunkat. 1973. március 15-én ugyanez ismétlődött azzal a különbséggel, hogy a belügyi szervek követelésére fegyelmet indítottak néhány

társunk ellen, sőt egyiküket kicsapták. Ez ellen – élünkön Sipos Józseffel – körömszakadtáig tiltakoztunk, de hiába. Ellenem nem indult fegyelmi, ám – mint a rendszerváltás után ez kiderült – 1971 tavaszától figyelt az államvédelem. Nem tudom, hogy Nagy István erről tudott-e, azt viszont ő maga mesélte el bizalmasan, hogy felkeresték a BM helyi emberei, és nyomatékosan figyelmeztették a tanszéke körül kialakult „ellenséges csoportosulás” veszélyeire.

Nem könnyen hagytam ott Szegedet. Sipos Jóska barátom nagyon szeretne volna, ha maradok, és a diplomám megszerzése után a főiskola KISZ-titkáráként folytatom azt, amit ő elkezdett. Én azonban, ha nem is tudtam, de valahogy éreztem, hogy ég a lábam alatt a talaj, és értelmetlen szélmalomharcnak tartottam volna az elmúlt két-három év közéleti küzdelmeinek folytatását. Ezért végül Nagy Istvánra hallgattam: beadtam a pályázatom a segédlevéltárosi állásra, s miután értesítettek, hogy elfogadták, ugyancsak magyar-történelem szakon végzett feleségemmel együtt leutaztunk albérletet választani, és már a nyáron leköltöztünk Kecskemétre. Szeptember 1-jén álltam munkába.

A kecskeméti levéltár nem volt ismeretlen számomra. A diákköri dolgozataimhoz szükséges anyagok jelentős részét itt őrizték. 1971 és 1973 között ezért többször megfordultam az intézményben. Akkor azonban kutató voltam, akit a levéltár személyzete kiszolgált. Most viszont én lettem az, aki a kutatók számára előkészítette az anyagokat. Sőt, az első hetekben még ezt sem bízták rám. Egy ideig az volt a feladat, hogy az egyes településekről beküldött születési, halálozási és házassági adatokat a megfelelő anyakönyvekbe bevezessem. A gondolataim közben Szeged felé szálltak, és előfordult, hogy kicsordultak a könnyeim...

Ez az állapot azonban nem sokáig tartott. A megye és a város által kiírt helytörténeti pályázatra 1973 őszén benyújtott tanulmányommal (*Kalocsa társadalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben*), amit még Szegeden írtam, első díjat nyertem, ami a helyi human értelmiség körében egy csapásra ismertté tette a nevem. A helyi napilap (*Petőfi Népe*) és az 1969-ben indult *Forrás* szerkesztői (Welther Dániel, Heltai Nándor, Hatvani Dániel, Szekér Endre, Zám Tibor stb.) egyaránt találkozni akartak velem, s miután megismerkedtünk, lapjaikban való publikálásra biztatnak. A következő években ezzel a lehetőséggel éltem is. Első kis tanulmányaim és forrásközléseim, melyek zömmel Kecskemét 20. századi történetéhez kapcsolódtak, a *Forrás* 1974–75-ös számaiban jelentek meg, a *Kalocsa 1918–19-ben* pedig a megyei múzeum *Cumania* címmel megjelent 1975-ös évkönyvében.

Elsősorban azonban nem ők, hanem a levéltár igazgatója, Iványosi-Szabó Tibor karolt fel. Tibor nem sokkal előttem került az intézmény élére, korábban történelmet tanított a város elitgimnáziumában, a „Katonában”, s egyben a gimnáziumi történelemoktatás megyei szakfelügyelője volt. Talán ezért is kiváló pedagógiai érzékkel rendelkezett, és olyan lehetőségeket biztosított számomra, amelyek egy kezdő levéltáros esetében egyáltalán nem voltak szokványosak. Rám bízta a levéltár 1918–19-es dokumentumkötetének (*Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez*) anyaggyűjtését és szerkesztését, amelynek során nemcsak a helyi, hanem a fővárosi közgyűjteményekben található releváns anyagokat is feltárhattam. A Hajdu Tibor által lektorált és szakmai körökben jó visszhangot kiváltott, közel 750 oldalas válogatás 1976-ban jelent

meg a levéltár kiadványaként. Tibor azt sem akadályozta, sőt kifejezetten pártolta, hogy a főiskola befejezése után elvégezzem a történelem kiegészítő szakot az ELTE-n. Ez egy csomó távolléttel és tanulmányi szabadsággal járt, amit én csak részben fordítottam a vizsgákhoz szükséges tananyag elsajátítására. Továbbra is intenzíven kutattam, és a hajnali órákban, majd később magántanárnál franciául tanultam. 1976 őszén így sikeres felsőfokú állami nyelvvizsgát tettem, és az 1973-as nyíregyházi, majd az 1976-os debreceni diákköri konferenciákon újabb munkáimmal egyaránt elismerést arattam, és különböző díjakat kaptam.

Közben befejeztem az ELTE-t; ami „vörös diplomával” jutalmazta vizsgaeredményeimet és szakdolgozatomat. A diploma megszerzése előtti kötelező gyakorló tanítást a Katonában abszolváltam, ahol nagyon meg voltak velem elégedve, és ajánlották, hogy a levéltárosi állást cseréljem fel tanárirra. Mivel a tanításban már akkor is sok örömet leltem, és érdeklődő középiskolásoknak 1974 óta egy helytörténeti szakkört is vezettem, gondolkodtam az ajánlaton. Sok fiatal csillogó szempár a poros iratok helyett... Az ajánlatot igazgatómmal, Tiborral is megbeszéltem, aki természetesen rám bízta a döntést. Véleménye azonban kikövetkeztethető volt abból, hogy röviddel ezután felajánlotta: legyen a levéltár igazgatóhelyettese. A dilemmát végül nem én, hanem a sors döntötte el, és pedig már 1977-ben. Ennek azonban külön története van.

Az 1976-os debreceni diákköri konferenciára két dolgozatot nyújtottam be. Az egyikkel, amelyben az 1919-es tanácsválasztások körülményeit és a megválasztott tanácsok és direktóriumok összetételét elemeztem, különdíjat kaptam. A másikat (*A Duna melléki ellenforradalom*) viszont, amelyben sokkal több munkám feküdt, formai okokra hivatkozva „diszkvalifikálták”, és nem engedték bemutatni. A formai ok abban állt, hogy öt-hat oldallal túlléptem az állítólag százoldalas terjedelmi korlátot, amelyről viszont én nem tudtam. Sem akkor nem hittem el, sem most nem hiszem, hogy ez volt a valódi ok. Sokkal inkább a munka témája: az 1919-es Kalocsa környéki parasztlázadás, és még inkább annak megértő interpretálása. Ezt azonban nyilván kínos lett velem, illetve témavezetőmmel, Nagy Istvánnal közölni. Sebaj, gondoltam magamban, felajánlom közlésre a *Forrásnak*, amelynek a szerkesztőivel ekkor már egészen bizalmas viszonyban voltam. Különösen a szociográfus Zám Tiborral, aki Buda Ferencsel együtt hivatalosan a levéltár munkatársának számított, és mindketten a Városházára jártak ebédelni, amelynek bal oldali traktusán helyezkedtünk el mi is, tényleges levéltárosok. A közös ebédek alatt és idővel a családi találkozások során is sokat beszélgettem Tiborral. Bár jóval idősebb volt nálam (1929-ben született), a közös paraszti gyökerek és a népi írók iránti vonzódásunk okán elég közel kerültünk egymáshoz. Ráadásul kritikus hangvételű szociográfiai miatt ő körülbelül olyan körülmények között került Debrecenből Kecskemétre, mint én Szegedről, úgyhogy politikai nézeteink is hasonlítottak. Volt egy megállapodásunk: ha én tanszékvezető egyetemi tanár leszek az ELTE-n, amit ő biztosra vett, akkor öregkorára kijárok ott neki egy könyvtárosi állást. (Vágya sajnos nem teljesülhetett; és nemcsak azért, mert belőlem nem lett tanszékvezető az ELTE-n, hanem azért sem, mert nagyon fiatalon, 54 éves korában, 1984-ben meghalt.) Mindezek miatt nagyon meglepett, amikor néhány hét elteltével Tibor közölte: a szerkesztőség meghányta-vetette a dolgot,

és úgy döntöttek, hogy nem közlik tanulmányomat. Nem azért, mert hosszú, és nem is azért, mert rossz, vagy ne értenének velem egyet, hanem azért, mert nem merik vállalni a közléssel járó kockázatot. Nem akarnak további parazsat gyűjteni a fejükre, miután egy-két korábban közölt írásukért már úgymint figyelmeztetésben részesültek. Fentről. Az elutasítás mellé társult azonban egy jó tanács is. Tibor azt javasolta, hogy tegyem be egy borítékba az anyagot, és küldjem el a *Valóság*nak. A *Valóság* szerkesztői – Huszár Tibor, Lázár István, Vitányi Iván, Sükösd Mihály stb. – közelebb vannak a tűzhez, lehet, hogy ők többet mernek.

Nem sokat gondolkodtam, úgy tettem, ahogy Zám Tibor javasolta. Körülbelül két hét múlva csörög a levéltár egyetlen telefonja, amely az igazgatói asztalon helyezkedett el. Sükösd Mihály jelentkezett be, és engem kért a készülékhez. A rá jellemző kimért eleganciával néhány mondatban közölte, hogy írásom kitűnő, gyorsan közölni kívánják, ám egy-két formai kérdés megbeszélése céljából fáradjak fel Budapestre, és tegyem tiszteletemet a szerkesztőségben. Így tettem. A megadott napon és időben bekopogtam a New York palota melletti redakcióba, ahol a főszerkesztő – Kőrösi József – mellett Sükösd és Lázár fogadott. Ahogy kiderült, egyetlen kérésük volt: a terjedelmes jegyzetapparátus elhagyása. Mint mondták: a szöveg anélkül is áll a lábán. Az volt az érzésem, hogy valójában egyszerűen csak látni akartak, és a szemembe nézni.

A tanulmány a *Valóság* 1977. januári és februári számaiban jelent meg – minden változtatás nélkül. Jóval később maguk a szerkesztők mondták el, hogy azért ők is óvatos duhajok voltak: mielőtt döntöttek volna, konzultáltak Aczél Györggyel, illetve munkatársaival, akik arra hivatkozva egyeztek bele a közlésbe, hogy megállapításaim nem országos, hanem lokális jelentőségűek. Vagyis: ha Kalocsa környékén nem is volt bázisa a Tanácsköztársaságnak, az ország más részein ettől még lehetett, és volt is. Tehát a kánon továbbra is érvényes. Tanulmányomért 14 ezer forint honoráriumot kaptam, ami közel féléves levéltárosi fizetésemnek felelt meg.

A *Duna melléki ellenforradalom* szakmai fogadtatása meglepetésemre rendkívül elismerő volt. Erre abból következtettem, hogy 1977 tavaszán három fővárosi állásajánlatot kaptam: először Huszár Tibortól, az ELTE Szociológiai Tanszékére, majd szinte egy időben Ránki Györgytől, az MTA Történettudományi Intézetébe és Magyar Györgytől, az ELTE Jogi Karának Politológia Tanszékére. A *Valóság* szerkesztőjeként Huszár Tibor tudta, hogy ki vagyok, de emellett 1977 tavaszán személyesen is találkoztunk. Valamiféle konferenciára vonult le néhány munkatársával Kecskemétre, amelyet vacsora követett, ahová engem is meghívott. Ekkor tette meg ajánlatát, amit később levélben is megismételt. Ránki Györgyöt régebről ismertem. Mint zsűrielnök az 1973-as nyíregyházi konferencián hallotta előadásomat és hozzászólásaimat is egy-két másik bemutatóhoz. A szünetben odajött hozzám, és a terveimről érdeklődött. Néhány hét múlva Nagy Istvánon keresztül jelezte, hogy esetleg lenne állás számomra a Történettudományi Intézetben, a magyar történetírás akkor legrangosabb műhelyében. Lett is volna, ám csak az 1945 utáni magyar történelemmel foglalkozó osztályon, amihez, érthető okokból, nem fűlött a fogam. Most viszont azt jelezte, hogy a Lackó Miklós által vezetett Horthy-koros osztályon is tudna helyet csinálni számomra. Magyar

György pedig, aki Bihari Mihállyal, Schlett Istvánnal és másokkal ekkor kezdte el megvetni a politológiai oktatás alapjait az ELTE-n, lejárt tanítani Kecskemétre a Marxista–Leninista Esti Egyetemre, közkeletű nevén a Foxi–Maxira.

Nem volt kérdés számomra, hogy elmegyek Kecskemétről, és a három ajánlat közül Ránki Györgyét fogadom el. Pedig ahogy ezt a fentiekben talán sikerült érzékeltetnem, Kecskeméten minden elképzelhető támogatást megkaptam munkámhoz, és jó ismerősökre, sőt barátokra is szert tettem. Iványosi-Szabó Tibor és Zám Tibor mellett ezekben az években kerültem közel Nagy Ádámhoz, aki a múzeum numizmatikusa volt, és korábban ő is magyar–történelem szakot végzett Szegeden, továbbá Csathó Károlyhoz, aki a *Petőfi Népe* újságírója és a *Forrás* körüli költők egyike volt. A TIT munkatársaként itt dolgozott Csáky Lajos, akivel Szegeden egy évig ugyanabban a kollégiumi szobában laktunk, s akiből később ismert festő lett. 1976-tól, amikor az albérletet – persze szülői segítséggel, OTP-hitellel és két gyermek vállalásával – sikerült egy 70 négyzetméteres lakótelepi lakásra cserélnünk, még otthonaink is egymás mellett helyezkedtek el, az övük valamelyik emeleten, a miénk a magassíkszínt, de ugyanabban a lépcsőházban. Egy ideig társaságunkba tartozott Sopsits Árpád, a filmrendező is, aki udvarolni járt le Pestről Kecskemétre. Még a Pozsgay Imre és Romány Pál liberális szellemét őrző Pártbizottságon, illetve Megyei Tanácson is akadtak jó embereim. Közülük Komáromi Attilával, a színház későbbi igazgatójával kerültem baráti kapcsolatba. Néhány évvel korábban Attila ugyancsak Szegeden végzett, s egyike volt azoknak a kecskemétieknek, akik 1974-ben figyelmeztettek: vigyázz magadra, a BM emberei érdeklődtek utána. Talán mondanom sem kell, a másik ember, aki ezt tudomásomra hozta, Iványosi-Szabó Tibor volt, a harmadik pedig a szakszervezeti művelődési ház igazgatója, feleségem főnöke: Kovács Endre, állítólag 1944-es partizán, illetve ellenálló. Mindhárman – és lehet, hogy még mások is – úgy jellemezték, hogy a továbbiakban nem jelentettek rólam, és március 15-én reggel nem ólálkodott többé senki az albérletünk körül, figyelve, hogy hová megyek, mire készülök. Szóval, mint ez is mutatja, az ország nem csak ügynökökből és megfigyeltekből állt.

Legközelebb mindazonáltal egy olyan fiatal házaspár állt hozzánk, akit Kecskeméten ismertünk meg. Az ismeretség úgy keletkezett, hogy a feleség, Zsuzsa a főtéri könyvesboltban dolgozott eladóként, amelyet heti rendszerességgel látogattam, és fizetésünk jelentős részét hagytuk ott, annak ellenére, hogy a könyvek olcsók voltak. Családi könyvtárunk alapjait ekkor vetettük meg Zsuzsa segítségével, aki később a város egyetlen antikváriumát vezette, és mindig félretette nekem azt a könyvet, amiről azt gondolta, hogy szükségem lehet rá. Férje, Bodoglári Lajos mérnök volt, és takarmányok keverésével foglalkozott. Ettől függetlenül az irodalom és a történelem iránt is érdeklődött, úgyhogy nagyon sok kellemes estét, sőt hétvégét töltöttünk együtt. Zsuzsa kiválóan főzött, Lajos pedig méregerős angol teát készített reggelire. Lajos volt az, aki 1977 augusztusában feleségemet és néhány napos fiunkat Ladájával új lakásunkba, Gödre szállította. Vele, Zsuzsával és két bájos leányukkal, Bogival és Pólivál nagyon sokáig tartottuk a kapcsolatot, egészen addig, amíg néhány évvel ezelőtt a házasság fel nem bomlott.

Tehát voltak szép emberi kapcsolataink, és közben a város is épült és szépült. Amikor odakerültem, a főtér, amely régebben piactérként is szolgált, még a városi közlekedés fő csomópontja volt. Amikor elmentem, már úgy nézett ki, mint most. Vagyis ízlésesen kialakított sétatér lett. Közben készült el a Kodály Intézet, az egykori zsinagógából a Tudomány és Technika Háza, és még sok egyéb kulturális intézmény. Ezek közül kiemelkedett a Kecskeméti Rajzfilmstúdió, amely 1971-től működött Mikulás Ferenc vezetésével, valamint a Nemzetközi Kerámia Stúdió, amelyet 1976-ban alapított Probstner János. Úgy emlékszem, hogy ennek az egész nagy arculatátalakításnak a megálmodója, szíve és lelke a város főépítész, Kerényi József volt, aki mindenben élvezte az akkori tanácselnök, Gajdócsi István támogatását. Gajdócsi Bajáról került a „hírös városba” 1972-ben, és már ezekben az években látható és érzékelhető volt, hogy szívügye Kecskemét építészeti rehabilitációja és a különböző művészeti ágak támogatása.

Mindezek ellenére el akartam menni Kecskemétről. Szűknek éreztem a lehetőségeit, amelyekkel rendelkezett. Nagyobb, egyetemmel és pezsgőbb kulturális élettellel rendelkező városba vágytam. Mivel Szegedre nem vezetett visszaút, leginkább Budapest, a „bűnös város” jöhetett szóba. Környezetemben többször mondtam: ha harmincéves koromig nem sikerül elmennem és főállású kutatóvá vagy egyetemi oktatóvá válnom, akkor minden történetírói ambícióm feladom. Huszonhat éves voltam, amikor az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa lettem, ahol közel tíz évig dolgoztam. Ezen idő alatt nagyon sok külföldi levéltárban megfordultam. Ezekben mindig nagyon könnyen eligazodtam, és olykor szenzációs anyagokra bukkantam. Párizsban, Londonban és Washingtonban egyaránt. Sokszor eltűnődöm: vajon akkor is így lett volna ez, ha pályámat nem segédlevéltárosként kezdem egy megyei levéltár rendszerének a megismerésével? Hajlok rá, hogy nem. Úgyhogy köszönöm Kecskemét, köszönöm kecskemétiak!